

حجاب و عفاف زن مسلمان و راهکارهای مقابله با رسانه های غرب

فاطمه بحرانی^۱

چکیده

در همه ادیان و کشورها مسئله پوشش وجود دارد؛ ولی مقدار این پوششها متفاوت است. حجاب وسیله ای است برای حفظ حریم و حفظ جامعه از فساد و انحطاط. دشمنان که نابودی اسلام را می‌خواهند، زن و حجابش را به عنوان عنصر مهم خانواده و جامعه مورد حمله قرار دادند. اگر زن به بیراهه کشیده شود زمینه به بیراهه کشیده شدن نسلی فراهم شده است؛ در این میان علاوه بر حمله دشمنان، که عمدتاً از طریق رسانه‌ها صورت می‌گیرد. عواملی چون: تقلید جاهلانه و یا متمدن نشان دادن فرهنگ نیمه برهنگی، به ترویج فرهنگ بی‌حجابی کمک کرده است. عواملی که می‌تواند از اثر منفی رسانه‌های غرب بکاهد و در این مقاله مورد بررسی قرار گرفته است: نقش رسانه ملی است؛ که می‌تواند تاثیر بسزایی بر حجاب، در جامعه داشته باشد؛ از جمله آنها: نشان دادن آثار منفی رعایت نکردن عفاف و حجاب در رسانه ملی و تشویق عوامل موثر در رشد و گسترش فرهنگ عفاف و حجاب و فرهنگ سازی برای ازدواج آسان برای جوانان است. پژوهش حاضر با روش توصیفی _ تحلیلی و گردآوری اطلاعات از طریق کتابخانه‌ای و با پردازش اطلاعات به صورت معرفی ارائه شده و راهکارهای مقابله با رسانه غرب در برابر حجاب مورد بررسی قرار گرفته است.

کلید واژه ها: حجاب ، رسانه، زن، عفاف، مسلمان

^۱. سطح دو، مدرسه علمیه کوثر خرمشهر، fatmhbrany^{۹۸۸}@gmail.cam

مقدمه

هر چیزی در این دنیا به خاطر هدفی آفریده شده است و هدف از خلقت ما انسان‌ها عبودیت و بندگی خداوند متعال است. برای بندگی خداوند لازم است؛ که به فرمایشات مولای خویش گوش به فرمان باشیم و انجام دهیم. یکی از فرمایشات خداوند که همچنین در روایات هم به آن تاکید شده است مسئله حجاب است. به طور کلی یکی از نشانه‌های ظاهری دین و مذهب حجاب است. حجاب علاوه بر اینکه نماد دینداری شخص است؛ آثار زیادی بر افراد و اجتماع دارد. حجاب و عفاف زن مسلمان تضمین دهنده حفظ بهداشت معنوی و روانی افراد و جامعه است و از بسیاری از آسیب‌ها از جمله از بین رفتن کانون خانواده جلوگیری می‌کند. مهم‌ترین عنصر یک خانواده، زن است که کانون خانواده را گرم و از فروپاشی به دور می‌دارد. مستکبرین که از اهمیت نقش زن مسلمان آگاه شده‌اند برای مبارزه با مسلمانان به تغییر هویت زن از طریق رسانه با عوض کردن طبع و مذاق او پرداخته‌اند. امروزه با روش‌ها و بسترهای مختلف، دشمنان در حال هجمه به مسئله حجاب و سرکوب کردن و بی‌ارزش نشان دادن جایگاه زن در اسلام هستند. بخاطر اینکه تبلیغ‌های بی‌حجابی آنان و عادی جلوه دادن بی‌حجابی شیوع پیدا کرده است و ما حتماً باید این مسئله را بررسی کنیم تا بتوانیم جامعه را از فساد نجات دهیم. در کتاب آیین برنامه سازی درباره فرهنگ عفاف و حجاب از آقای ابراهیم شفیعی سروستانی به عوامل زمینه‌ساز حجاب در جامعه اشاره کرده‌اند و کتاب رسانه ملی و نهادینه سازی فرهنگ عفاف و حجاب از آقای ابذر افشار هم در رابطه با بررسی عملکرد رسانه ملی و... صحبت کرده‌اند. در این مقاله بر آن شدیم که به موضوع حجاب و عفاف زن مسلمان و تقابل رسانه‌های غرب بپردازیم؛ تا با بررسی این موضوع و عوامل موثر بر آن و راهکارهای مقابله با رسانه‌های غرب بر موضوع حجاب بتوانیم موضوع را بهتر بازشناسانیم تا روش‌های مناسبی برای ترویج حجاب اتخاذ کنیم.

پژوهش حاضر درصدد پاسخ به این پرسش است که راهکارهای مقابله با رسانه‌های غرب در برابر حجاب چیست و برای پاسخ به پرسش یادشده، به این موارد رسیده است :

افزایش کمی و بهبود کیفی برنامه‌ها

افزایش سواد رسانه‌ای مردم

نشان دادن آثار منفی رعایت نکردن عفاف و حجاب در رسانه ملی

گفتمان سازی در زمینه عفاف و حجاب

تعریف و تعیین محدوده عفاف برای برنامه سازان
توجه دقیق و همه جانبه به رعایت عفاف اسلامی در روابط زن و مرد در مجموعه تلویزیونی
ارائه و ترویج مدل‌ها و الگوهای صحیح
تقویت شیوه‌های سنتی تبلیغ و آشنایی بامحیط دیجیتالی

۱_ مفهوم شناسی

مختصراً معنای لغوی و اصطلاحی برخی از کلید واژه‌ها را بررسی میکنیم:

۱_۱_ مفهوم حجاب

معنای لغوی حجاب: کلمه حجاب هم به معنی پوشیدن است و هم به معنی پرده و حاجب بیشتر استعمالش به معنی پرده است. این کلمه از آن جهت مفهوم پوشش می‌دهد که پرده وسیله پوشش (پوششی که مانع از دیدن شی پوشانده شده می‌شود) است؛ و شاید بتوان گفت که به حسب اصل لغت هر پوششی حجاب نیست آن پوششی حجاب نامیده می‌شود که از طریق پشت پرده واقع شدن صورت می‌گیرد. حجاب به این معنا در قرآن ۷ بار به کار رفته است: سوره اعراف آیه ۴۶، سوره اعراف آیه ۴۵، سوره مریم آیه ۱۷، سوره احزاب آیه ۵۳، سوره ص آیه ۳۲، سوره فصلت آیه ۵، سوره شوری آیه ۵۱. معنای اصطلاحی حجاب: استعمال کلمه حجاب در مورد پوشش زن یک اصطلاح نسبتاً جدیدی است در قدیم و مخصوصاً بر اصطلاح فقها کلمه ستر که به معنی پوشش است به کار رفته است.^۱

۲_۱_ مفهوم عفاف

عفاف با (فتح حرف اول) از ریشه عفت به مناعت و خودداری از چیزی که حلال نیست یا خودداری از گفتار و رفتاری که جایز و شایسته نیست معنا شده است.^۲ راغب اصفهانی در این باره می‌نویسد: "عفاف، یکی از حالات نفسانی و درونی است که به وسیله آن از غلبه شهوت جلوگیری می‌شود"^۳ بنابراین، عقیف به معنای خویشتن‌دار و با مناعت است.^۴ در اصطلاح عفاف به نیروی تعدیل کننده شهوت‌ها و غرایز افراطی انسان گفته می‌شود، و به جنس خاصی اختصاص ندارد بلکه به عنوان

۱. جباری، فقه و زندگی ۱۸: احکام آداب حجاب و عفاف، ص ۳۳.

۲. فراهیدی، العین، ج ۱، ص ۹۳؛ ابن منظور، لسان العرب، ج ۹، ص ۲۵۳.

۳. اصفحانی، مفردات الفاظ قرآن کریم، ص ۵۷۳.

۴. قرشی، قاموس قرآن، ج ۲، ص ۱۸.

فضیلت اخلاقی بین زن و مرد مشترک است. عفاف حالت درونی و باطنی حجاب است با توجه به تاثیر ظاهر بر باطن و باطن بر ظاهر میان حجاب و پوشش ظاهری با عفت و خوشتنداری باطنی انسان ارتباط دوجانبه وجود دارد. بدین ترتیب که هرچه حجاب و پوشش ظاهری بهتر باشد، در پرورش روحیه باطنی عفت تاثیر بیشتر دارد. در مقابل هرچه عفت باطنی فرد بیشتر باشد به رعایت حجاب و پوشش ظاهری بیشتر و بهتری در ارتباط با نامحرم پایبند است.^{۱، ۲}

۲_ فلسفه حجاب

در فرهنگ اسلامی واجب شدن هر چیز به سبب مصلحت‌ها و آثار و فواید دنیوی و اخروی آن است. چنانکه حرام ساختن چیزی به دلیل ضرر و زیان‌های فردی و اجتماعی آن است. بر این اساس حجاب مدنظر اسلام دارای مصالح و فواید و آثار بسیاری است؛ که می‌توان مجموع آنها را فلسفه حجاب اسلامی دانست. حجاب عامل کمال یافتن شخصیت زن، سبب تعادل و هدایت غرایز سنگر تهذیب و خودسازی، عامل ایجاد آرامش روانی، تامین کننده امنیت فردی، موجب سلامتی جسمانی، افزایش جذابیت، راه حفظ و تداوم زیبایی زن، عامل استحکام پیوند خانوادگی، استواری جامعه بشری، احیای ارزش‌های متعالی و راه ایفای رسالت اجتماعی زنان است.

در طرف مقابل بی‌حجابی عامل سقوط شخصیت زن، سبب ایجاد بیماری‌های روانی، اشاعه بیماری‌های جسمی، فروپاشی نهاد خانواده، کاهش جذابیت و زیبایی زنان، از بین رفتن امنیت فردی آنان در نتیجه عامل سقوط جوامع بشری است.^۳

۳_ حجاب از دیدگاه رهبری

دشمنان نظام جمهوری اسلامی از نقاط ضعف ما استفاده می‌کنند؛ از حس شهوت ما، از حس غضب ما، از قدرت طلبی ما، از علاقه ما، به جلوه فروشی و خودنمایی مراقب باشیم بانوان عزیز هم باید مراقب باشند دخترهای جوان هم باید مراقب باشند.^۴ خودنمایی و جلوه فروشی یک لحظه است و آثار سوء آن برای کشور برای جامعه برای اخلاق حتی برای سیاست آثار مخرب و ماندگار است؛ در حالی

۴. نخبه، ل، ۱۳۸۶، حجاب در قرآن. در: وبلاگ تخصصی حجاب و عفاف ۱۳۹۲، Hejab professional weblog

۵. افشار، رسانه ملی و نهادینه سازی فرهنگ عفاف و حجاب ص ۱۶ و ۱۷.

۱. آشنایی، رهنما ۷۰: حجاب از پیشینه تا پیامدها، ص ۲۹ و ۳۰.

۲. بیانات، ۱۳۹۱/۲/۲۳.

که ملاحظه عفاف ملاحظه حدود شرعی در رفتار و حرکات بانوان اگر چنانچه سختی داشته باشد سختی کوتاهی است اما آثارش آثار عمیق و ماندگار است.^۱ خود خانم‌ها خیلی باید مراقبت کنند مسئله حجاب را، مسئله عفاف را، وظیفه آنهاست، افتخار آنهاست، شخصیت آنهاست.^۲ (همان) زن بابر داشتن حجاب های خود باعریان کردن آن چیزی که خدای متعال و طبیعت (سنن ابی داوود، ج ۲، ص ۳۸۳) نهان بودن آن را از او خواسته خودش را کوچک می‌داند، خودش را سبک می‌کند، خودش را کم ارزش می‌کند. حجاب، وقار از متانت از ارزش گذاری زن است؛ سنگین شدن کفه آبرو و احترام اوست این را باید خیلی قدر دانست و از اسلام باید به خاطر مسئله حجاب تشکر کرد این جزو نعمت‌های الهی است.^۳ یک قهرمان با جوانمردی خودش تبلیغ می‌کند؛ با تدین خودش تبلیغ می‌کند، این مسئله بانوان و دختران ورزشکار ما که با حجاب در میدان می‌روند خیلی چیز مهمی است.^{۴ ۵}

۴_ دیدگاه اهل البیت (علیهم السلام) در رابطه با حجاب

ضرورت پوشش کامل: روزی اسماء، دختر ابوبکر که خواهر همسر پیامبر محسوب می شد، با جامه بدن نما و نازکی به خانه پیامبر (ص) آمد. پیامبر (ص) روی خود را از او برگرداندند و فرمودند: «ای اسماء، زن وقتی به حد بلوغ رسید، نباید جایی از بدن و اندامش دیده شود، مگر صورت و دست‌ها.»^۶ بی حجابی، عامل فساد و تباهی: امام رضا علیه السلام فرمودند: «نگاه به موی زنان شوهردار و بدون شوهر، حرام است؛ چون موجب برانگیختن و تحریک مردان می شود و آنان را به فساد و کارهای حرام می کشاند؛ همین طور است هر آنچه شبیه مو باشد و موجب تحریک مردان شود.»^۷ عفت ورزیدن، برترین عبادت: امام علی علیه السلام فرمودند: «برترین عبادت، عفاف ورزیدن است.»^{۸ ۹}

^۳. همان.

^۴. همان

^۵. همان

^۶. بیانات ، ۱۳۹۱/۴/۲۱ .

^۷. رنجبر ، سقلا تونی ، حریم ریحانه : پیام های کوتاه و زیر نویس ویژه عفاف و حجاب ، ص ۲۹ و ۳۰ و ۳۱ .

^۱ . (سنن ابی داوود، ج ۲، ص ۳۸۳)

^۲. صدوق ، علل الشرائع ، ج ۲ ، ص ۵۶۵ .

^۳. کلینی ، الکافی، ج ۲، ص ۴۶۸.

^۴. آشنایی ، رهنما ۷۰ : حجاب از پیشینه تا پیامدها ، ص ۳۵ و ۳۷ و ۳۸ .

اقدام های مخرب آنها انجام شود. در این زمینه، رصد برنامه های مخرب شبکه های وابسته به غرب در زمینه تضعیف فرهنگ عفاف و حجاب و برنامه ریزی برای مقابله با این شیوه ها ضرورت دارد.^۱

۸_۹_ ارائه و ترویج مدل ها و الگوهای صحیح

هشتمین راهکار مقابله با رسانه های غرب ارائه و ترویج مدل ها و الگوهای صحیح می باشد. از کارکردهای دیگر سیما ارائه و ترویج مدل ها و الگوهای صحیح پوشش است. سیما می تواند به کمک طراحان لباس، اساتید فن و کارشناسان مختلف در حوزه مذهبی جامعه شناسی، روان شناسی، مدل های صحیح پوشش اسلامی و ملی را طراحی کرده و آن را به شکل مستقیم یا غیرمستقیم ترویج کند. به عنوان مثال سیما می تواند مدل های مناسبی از پوشش را آموزش دهد و یا در برنامه های کارشناسی به شکل مشخص، مدل های صحیح پوششی را به کارشناسی بگذارد و در کنار آن در فیلم ها و سریال های مختلف کاراکترها به نحوی از همان شکل صحیح پوشش استفاده کنند تا مخاطبان به طور مستقیم و غیرمستقیم با این مدل های صحیح آشنا شوند.

البته در صورت نمایش الگوهای مغایر با الگوهای صحیح پوشش از سیما در قالب های جذاب و تأثیرگذار مانند: نمایش پوشش ناصحیح کاراکترهای زن در فیلم های ایرانی و یا فیلم های خارجی که از نظر فرهنگی قرابت بیشتری با ایران دارند نظیر فیلم های سوریه ای، مصری یا ترکیه ای، اثرات مطلوب این کارکرد خنثی خواهد شد.

در نتیجه ارائه مدل های صحیح باعث شود که مردم بجای مدل های خارجی از مدل های ایرانی اسلامی تقلید کنند.

۹_۹_ الگودهی

نهمین راهکار مقابله با رسانه های غرب الگودهی می باشد.

از کارکردهای مهم تلویزیون ارائه الگو به مخاطبان از طریق طرح الگوهای شخصیتی یا ستاره سازی است. برنامه های تلویزیونی به ویژه برنامه های نمایشی مانند فیلم یا سریال های تلویزیونی یا انیمیشن می توانند با طراحی و ارائه شخصیت های جذاب به عنوان قهرمان فیلم، برای مخاطب الگوسازی نماید. قهرمان داستان کسی است که مخاطب سیر داستان را از دریچه چشمان او نظاره می کند و بیش از سایر شخصیت ها در ذهن مخاطب می ماند؛ چرا که از نظر احساسی و فکری با او همراه می شود.

^۱. رشکیانی، عفاف و برنامه های نمایشی رسانه، ص ۱۱۹ و ۱۲۰ و ۱۲۴ و ۱۲۵ و ۱۲۶ و ۱۲۷.

معمولاً قهرمان داستان ویژگی‌های مثبت برجسته‌ای دارد که منجر به همذات‌پنداری مخاطب با وی می‌شود و بدین ترتیب مخاطب خواسته یا نخواستہ از نحوه راه رفتن، سخن گفتن و پوشش وی تقلید می‌کند.

در زمینه حجاب و عفاف نیز شخصیت پردازی مناسب از کاراکتر مثبت و با حجاب فیلم یا سریال، می‌تواند برای مخاطب ایجاد جذابیت نموده که در نهایت به همذات‌پنداری مخاطب نسبت به شخصیت مثبت منتهی شود و الگودهی لازم را ایجاد نماید یا حداقل تأثیر آن، محبوبیت حجاب در نظر مخاطب باشد یا به عکس بی‌توجهی به مسئله حجاب و عفاف در مورد شخصیت‌های جذاب و تأثیرگذار داستان می‌تواند الگویی نامناسب و ناهمگون با ارزش‌های دینی را به مخاطب القا کند.^۱

۹-۱۰ مخاطب‌شناسی

دهمین راهکار مقابله با رسانه‌های غرب مخاطب‌شناسی می‌باشد. مخاطبان برنامه‌ها یکی از اجزای مهم فرایند انتقال پیام بوده و در اثربخشی این ارتباط تأثیر قطعی دارند بنابراین شناخت نگرش، سلیقه، شخصیت و دیگر ویژگی‌های مخاطبان یکی از ضروریات برنامه‌سازی است.

تحقیقات نشان می‌دهد تنها هنگامی می‌توان به اثربخشی ارتباط اطمینان داشت که بررسی دقیق پیش از برقراری ارتباطات بر روی مخاطبان انجام گیرد.^۲

سیما نیز با توجه به گوناگونی مخاطبان با برنامه ریزی دقیق و مخاطب‌شناسی کامل می‌تواند در زمینه القای ترویج عفاف و حجاب مؤثرتر عمل کند. به عنوان مثال در رابطه با مسئله حجاب و عفاف می‌توان مخاطبان سیما را به چند گروه اصلی تقسیم کرد:

۱. افراد معتقد و پایبند به اصل پوشش اسلامی
۲. افرادی که به رغم گرایش‌های دینی به رعایت حد لازم حجاب اسلامی معتقد و مقید نیستند؛
۳. افرادی بی‌اعتقاد به دین و آموزه‌های نورانی آن

^۱. پیشوایی، حجاب و عفاف در سیما (آسیب‌ها و راهکارها)، ص ۳۱ و ۳۳ و ۳۴.

^۲. علی میرسعید قاضی، مخاطب‌شناسی در روابط عمومی، فصل‌نامه مطالعاتی تحقیقاتی هنر هشتم، ش ۱ و ۲، ۱۳۷۸، ص ۲۹.

در مورد گروه اول باید این اعتقاد و پایبندی را تقویت کرد و تلاش کرد از حساسیت آنها نسبت به مسئله عفت و پوشش کاسته نشود.

در مورد گروه دوم که غالباً برخلاف میل درونی و به دلیل شرایط خاص مانند تأثیرپذیری از اطرافیان، محیط، خانواده، آشنا نبودن با ضرورت حجاب اسلامی، احساس حقارت و... پوشش اسلامی ندارند باید نسبت به بالا بردن سطح آگاهی، تعمیق باورهای دینی و افزایش اعتماد به نفس و تلاش کرد و در مورد گروه سوم بهتر است از تأثیر در حفظ سلامت روحی زنان و نیز نقش به سزای آن در امنیت زنان و حفظ بنیان خانواده از زبان کارشناسان غربی و شرقی بر اساس پژوهش‌ها و تحقیقات انجام شده در زمینه روان‌شناس و جامعه‌شناسی سخن گفت. بنابراین در برنامه‌سازی بایستی هر سه گروه از مخاطبان را مدنظر داشت.^۱

در نتیجه برای مقابله با رسانه‌های غرب لازم می‌آید که حتماً برای ارائه مطالب به مخاطبان حتماً باید مخاطبان را شناخت و با توجه به ویژگی‌های آنها مطالب ارائه داد تا تأثیر گذاری دوچندانی بر مخاطبان داشته باشد.

نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر در رابطه با حجاب و عفاف زن مسلمان و راهکارهای مقابله با رسانه‌های غرب است. دنیای امروزه دنیای رسانه است و ما می‌توانیم با وجود بعد مسافت از طریق رسانه‌های غربی و فضای مجازی با مردمان فرسنگ‌ها دورتر از خود ارتباط برقرار کنیم. پس این بستر خوبی است که به نحو احسن از آن برای دفاع از اسلام و مبارزه با مستکبرین و همینطور رفع شبهاتی که در رابطه با حجاب و عفاف و حتی جایگاه زن است استفاده کنیم. بنا براین سخنانی که در این پژوهش ارائه شد متوجه شدیم که زنان و البته زنان مسلمان از جایگاه ویژه‌ای در جامعه برخوردار هستند و وظیفه انسان‌سازی را به عهده دارند، انسان‌هایی که می‌توانند به پیشرفت جامعه کمک کنند. رسانه‌ها در این مقطع از زمان که زندگی می‌کنیم تأثیر قابل توجهی بر زنان و سبک زندگی ما دارد. خیلی از زنان مجذوب رسانه‌ها می‌شوند و به راحتی سخنان افراد مشغول در رسانه‌ها را گوش فرا می‌دهند. همینطور که گذشت آثاری که از رسانه‌ها بر بی‌حجابی در جامعه است می‌توان به بی‌بندوباری جنسی و برهنگی اشاره کرد.

^۱. پیشوایی، حجاب و عفاف در سیما (آسیب‌ها و راهکارها)، ص ۵۲ و ۵۳.

پژوهش حاضر راهکارهای مقابله با رسانه غرب در برابر عفاف و حجاب زن مسلمان را بررسی کرده و به موارد زیر رسیده است:

افزایش کمی و بهبود کیفی برنامه‌ها

افزایش سواد رسانه‌ای مردم

نشان دادن آثار منفی رعایت نکردن حجاب و عفاف در رسانه ملی

گفتمان سازی در زمینه عفاف و حجاب

تعریف و تعیین محدوده عفاف برای برنامه سازان

توجه دقیق و همه جانبه به رعایت عفاف اسلامی ر روابط زن و مرد در مجموعه‌های تلویزیونی

ارائه و ترویج مدل‌ها و الگوهای صحیح

مخاطب شناسی

فهرست منابع

۱. جباری، طاهره، فقه و زندگی ۱۸: احکام و آداب حجاب و عفاف، قم: نورالسجاد، ۱۳۸۸.
۲. افشار، اباذر، رسانه ملی و نهادینه سازی فرهنگ عفاف و حجاب، قم: صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران، مرکز پژوهش‌های اسلامی، ۱۳۹۳.
۳. محمدی آشنایی، علی، رهنما ۷۰: حجاب از پیشینه تا پیامدها، مشهد: انتشارات قدس رضوی، ۱۳۹۱.
۴. رنجبر/ سقلاطونی، علیرضا/ مریم، حریم ریحانه: پیام‌های کوتاه و زیرنویس ویژه عفاف و حجاب، قم: صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران، مرکز پژوهش‌های اسلامی، ۱۳۹۳.
۵. میرخلف‌زاده، علی، داستان‌هایی از پوشش و حجاب، قم: انتشارات محمد و آل محمد صلی الله علیه و آله، چاپ دوم، ۱۳۸۵.
- مهدی زاده، حسین، حجاب شناسی، قم: حوزه علمیه قم مرکز مدیریت، چاپ دوم، ۱۳۸۱.
۷. بانکی پورفرد، امیرحسین، عفاف و حجاب در سبک زندگی ایرانی - اسلامی، تهران: موسسه پژوهشی فرهنگی انقلاب اسلامی، انتشارات انقلاب اسلامی، چاپ سیزدهم، ۱۳۹۳.
۸. موسسه جهانی سبطین علیهم السلام، حجاب حریم پاکی‌ها، قم: موسسه جهانی سبطین علیهم السلام، چاپ دوم، ۱۳۸۶.
۹. شفیع سروستانی، براهیم، آیین برنامه‌سازی درباره فرهنگ عفاف و حجاب، قم: صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران، مرکز پژوهش‌های اسلامی، ۱۳۹۱.
۱۰. ایلخانی پور/ عبداللهی، علی/ امید، درآمدی بر جنگ رسانه‌ای ابزارها و راهکارهای مقابله با آن، قم: دفتر عقل، ۱۳۸۶.
۱۱. پیشوایی/ رضایی، فریده/ مریم، حجاب و عفاف در سیما آسیب‌ها و راهکارها، تهران: مرکز پژوهش‌های اسلامی صدا و سیما، دفتر امور زنان و خانواده سازمان صدا و سیما، ۱۳۸۶.
۱۲. رشکیانی، مهدی، عفاف و برنامه‌های نمایشی رسانه، قم: صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران مرکز پژوهش‌های اسلامی، ۱۳۹۳.